

INTERVJU MED
MARGRIT KENNEDY
av Christian Egge
LEBENSGARTEN / STEYERBERG / GERMANY
5 MARS 2009.

Margrit Kennedy

Curriculum Vitae data fra hennes egen hjemmeside (oversatt av C. E.):

Professor Dr. Margrit Kennedy er arkitekt med en Mastergrad i by- og regionalplanlegging. Hun har også doktorgrad i "Public and International Affairs". Hun har publisert bøker, artikler og rapporter om samfunnsplanlegging med hensyn til skole og arkitektur, kvinner og arkitektur, urban økologi, permakultur, penger, jord- og skattesystem. Hun har også praktisert arkitektur og byplanlegging i Brasil, Nigeria, Skottland, USA og Tyskland og har arbeidet som professor for "Økologisk Byggeteknologi" på departementet for arkitektur ved universitetet i Hannover.

Margrit Kennedy lever i øko-landsbyen Lebensgarten i Steyerberg i Nedre Sachsen. Hennes arbeid innenfor økologisk arkitektur i 1982 gjorde henne oppmerksom på at det er nærmest umulig å sette sunne økologiske ideer i nødvendig størrelsesorden ut i livet i dag uten dypt gripende endringer i vårt nåværende pengesystem – eller uten å skape nye komplementære valutaer.

Hennes bok "Interest and Inflation-Free Money, Creating an Exchange Medium that works for Everybody and Protects the Earth" ble først publisert i 1987 og oppdatert og revidert i 1995: Seva International, Mumbai, India & Okemos, Michigan, USA – wcbpllc@voyager.net

Som konsulent for komplementære valutaer bidro hun til forberedelsene for å skape et holdbart pengesystem med "demurrage" (avgiftsbelagte penger, se intervjuet) for den planlagte internasjonale byen Auroville i India, for Cali i Columbia, for flere regioner i Argentina, Tyskland og New Zealand. Margrit Kennedy og hennes mann professor Declan Kennedy har arrangert internasjonale kurser om ulike aspekter av pengereformer i Steyerberg siden 1988. De arbeider avvekslende på tysk og engelsk.

INTERVJU

OM Å SKAPE NYE PENGESYSTEMER

(OG OM Å REFORMERE DET EKSISTERENDE)

INNLEDNING

Christian Egge: Margrit Kennedy, en arbeidstittel for dette intervjuprosjektet er: *Økonomi og bevissthetsforandring*. Selvfølgelig er den pågående finanskrisen hovedbakgrunnen for denne samtalen, selv om det er umulig ikke å se denne i sammenheng med alle andre kriser som vi konfronteres med globalt: klimaforandring, rovdrift på ressurser, urettferdighet og konflikter, flyktningproblematikk og så videre; alt dette henger sammen med vårt dominerende økonomiske system.

Jeg har nylig intervjuet *Otto Scharmer* som underviser i økonomi ved MIT i Boston, og *Jon Kabat-Zinn* som har startet *Center for Mindfulness in Medicine, Health Care and Society* at

Umass Medical School i Massachusetts – og som arbeider med ledere i næringslivet. Begge hevder at det er *mennesket selv* som skaper og er ansvarlig for hvordan vi innretter verden økonomisk; det handler ikke om ”objektive naturlover” hva gjelder økonomi – noe man kunne få inntrykk av gjennom personer som *Milton Friedmann*, *Margaret Thatcher* og *Ronald Reagan*. Som de sa: ”There is no alternative” – TINA – ”Det finnes intet alternativ” til den ny-liberale markedsøkonomien. Jeg har også intervjuet *Helmy Abouleish* som er økonom ved *Sekem Farm* i Egypt, et gjennomført økologisk og sosialt ”holdbarhetsprosjekt” i ørkenen utenfor Kairo. Alle disse tre personene mener at vi som ”ledere” – uansett på hvilket nivå vi arbeider – skaper vår egen fremtid, vår økonomiske praksis medregnet, og at det finnes mange veier å gå – konstruktive så vel som destruktive.

Margrit Kennedy: For meg finnes det tre nivåer av skapelse: *tenkning, ord og handlinger*. Alt begynner med din tenkning; derfor har du størst frihet i dette området. I det øyeblikk du tenker på en viss måte er du tvunget til å snakke og handle på en viss måte. Så det er veldig viktig at du velger klokt hva du tenker...

CE: Og det er jo ikke så lett. Det er en trening i seg selv.

MK: Nettopp, ikke så lett!

VÅRT NÅVÆRENDE PENGESYSTEM ER PATOLOGISK FINANSKRISEN ER EN VEKKERKLOKKE

CE: Jeg har tre hovedspørsmål / temaer omkring økonomi som jeg gjerne vil gå inn på i dag:

- 1): Kan du gi en beskrivelse av hva vi kan kalle ”Kjennetegn på en sunn økonomi”?
- 2): Kan du gi eksempler på mennesker / institusjoner som representerer dette allerede nå?
- 3): Kan vi snakke om ulike typer av bevissthet bak ulike typer av økonomisk tenkning?

For å begynne med deg som forfatter i feltet økonomi: Du skrev din bok om *rente og inflasjonsfrie penger* i 1987¹. Er den ennå up-to-date?

MK: Den kom nylig i sitt niende opplag i Tyskland, og jeg oppdaterte den i 2006. *Alt fra første utgaven var brukbart – bortsett fra at alle tall hadde blitt verre. Tendensene var de samme, men sifrene var blitt langt verre. Det var en enorm opplevelse jeg hadde i 1982, som om et lys gikk opp for meg: På 20 minutter forstod jeg at denne eksponentielle veksten man snakker om i den økonomiske sfæren gjør det umulig for oss å forsone økologi og økonomi. Dette var den grunnleggende årsaken til hvorfor jeg begynte å arbeide dypere med økonomi.*

Som direktør for økologi- og energiforskning i forbindelse med ”The International Building Exhibition” i Berlin, hadde jeg veldig mye penger til min disposisjon med planlegging og bygging og gjennomføring av nye økologiske prosjekter. Men jeg støtte på et problem hvor jeg enn presenterte disse nye modellene: Vanligvis sa folk: *Det er jo veldig vakkert det du gjør, men det er ikke lønnsomt, det lar seg ikke betale*. Jeg tenkte: Hva mener de egentlig? Så forstod jeg hva de mente: De investeringer du gjør må gi i hvert fall nok inntekt til å betale rentene til banken for de pengene du får til prosjektet. Og så må du gjøre en liten profitt på toppen av dette. Om du ikke kan betale for rentene en gang, da er det ikke økonomisk, og du går konkurs. Så, når jeg så at vårt pengesystem er basert på renter som et middel til å holde

---

¹ Margrit Kennedy: *Geld ohne Zinsen und Inflation*, utgitt på norsk av J.W. Cappelens Forlag under tittelen *Det nye pengesystemet*.

pengene i sirkulasjon, og at med renter må veksten være eksponentiell – mens trær, planter, dyr og mennesker (med deres undersystemer) alle stopper å vokse ved et optimalt punkt – da så jeg at *økonomi og økologi aldri kan forenes*, fordi rentene bestemmer grunnlaget for hva som anses økonomisk.

Du kan agere uøkonomisk *individuell* for eksempel ved å bruke solarteknologi når den er ny og dyr, men *økonomien som helhet kan det ikke*. Det betyr at *renten* er en av de viktigste prisene i vår økonomi, og om den vokser eksponentielt, da tvinger den enhver økonomi til å vokse patologisk. Med vårt rentebærende pengesystem har vi skapt et system som kommer til å fungere på kort og på halvlang sikt, men som ikke kan fungere langsiktig. Økologi, imidlertid, har vanligvis med langsiktig planering å gjøre.

Etter at jeg forstod det, forstod jeg også en annen veldig viktig sak: Folk flest forstår ikke hvordan de betaler renter, og at *renter vanligvis er innbakt i alle våre priser*, selv om det er veldig forskjellig: 12% hva gjelder søppelhenting og 77% hva gjelder offentlige boliger (public housing). En leilighet vil vare mer enn hundre år, og selv om du har betalt tilbake rentene på lånet for å bygge leiligheten etter 25 år for eksempel, så går ikke renten ned likevel. Så du betaler renter over en hundreårsperiode - og det utgjør 77% rente for en offentlig bygget leilighet (public housing apartment)! I gjennomsnitt, om du ser på priser for varer du kjøper, så betaler du rundt 40 og 50% i renter, noe som sluker en enormt stor del av vår inntekt.

En ytterligere misforståelse er at du skulle kunne tro at vårt pengesystem er et rettfærdig system, fordi *alle* betaler renter innbakt i prisene, og *alle* får renteutbytte når de sparer eller betaler en livsforsikring, men det viser seg følgende: I hvert fall i Tyskland (og også i Norge²): Om du deler befolkningen inn i 10 like store deler - så betaler 80% ca. dobbelt så mye renter i prisene som de får inn gjennom egne investeringer, for 10% er det omtrent jevnt, de får så mye renter som de betaler – og de siste 10% får alt dette lagt til sin inntekt – hvilket er det samme som de 80% taper!³ Så i Tyskland overføres hver eneste dag ca. 1 milliard € fra de 80% som arbeider for sin inntekt til de 10% som kan la sine penger arbeide for dem! *Men: har du noensinne sett penger som arbeider?* Jeg har det ikke. Ingen har noensinne sett penger som arbeider. Det er mennesker og mennesker med maskiner som arbeider; penger kan bare bli omfordelt. Og banker som averterer med ”la pengene dine arbeide for deg” tilhører dem som ”skaper ta ke rundt penger” for å unngå å se på den harde virkeligheten.

Alle disse fenomenene og deres følger som jeg beskrev i min bok i 1987 er ennå eksakt de samme i dag, i 2009.

CE: Om disse tallene finnes der objektivt tilgjengelig, hvordan reagerer da politikere på disse fenomenene når du konfronterer dem med dette?

MK: Om de er rede til å åpne seg og forstå det, så er det likevel et enormt gap mellom dem og majoriteten av befolkningen. Frem til i dag har ikke majoriteten forstått dette. Så om politikerne skulle være villige til å endre systemet, da skulle de først måtte skape en informasjonskampanje – ellers skulle alle synes at de er gale som vil ta bort rentene. For meg er hele saken et *informasjonsproblem*. Så langt har mitt arbeid (og arbeidet til mange andre

² De bruker norske tall i den norske oversettelsen for den samme statistikk som vi bruker i Tyskland, og det viser seg å være det samme forhold. Dette er den eneste oversettelsen – boken ble oversatt til 20 språk – men nordmennene var de eneste som gjorde seg bryet med virkelig å sjekke om sifrene stemte for Norge. Og det gjorde de. De ba en økonom om å gjøre alle kalkyler.

³ Se hennes bok *Det nye Pengesystemet*.

som arbeider for det samme mål: å reformere pengesystemet) blitt publisert i artikler, bøker og på websider. Det har fått økt oppmerksomhet. Antallet besøkere og tiden de bruker på min webside har blitt fordoblet under de siste seks månedene.

Og der er mange flere journalister og filmmakere som har tilbudt seg å gjøre filmer om temaet, fordi plutselig har KRISEN tillatt oss å bringe saken opp i lyset. Jeg gir intervjuer nesten daglig nå, og mine artikler blir publisert i stort omfang, skjønt jeg sier egentlig *det samme som jeg har sagt i 26 år!* Den eneste forskjellen er at nå kan folk se og føle at det er i deres egen interesse å se på nærmere på dette.

Det som skjer nå er at folk nyter å klandre bankfolk og økonomer, politikere og eksperter for det uføret vi er i, men dette hjelper ingenting fordi: dette er et *system problem*. Derfor forsøker jeg å skape en kort, fortettet og interessant måte å presentere dette for mennesker på som vil høre det – inkludert nye og interessante *løsninger*. Hva kan vi faktisk gjøre?

KJENNETEGN PÅ EN SUNN ØKONOMI OM KOMPLEMENTÆRE VALUTAER

CE: Dette leder oss til hovedspørsmålet: hva er kjennetegn på en sunn økonomi i dine øyne? I boken din snakker du blant annet om et nytt skattesystem og om en jordreform.

MK: Først må vi se på problemet, og så kan vi se på løsninger. Som utdannet arkitekt kaller jeg meg selv i blant for ”monetær arkitekt”. Man behøver en sunn grunn å bygge et hus på. En sunn grunn for en økonomi er et holdbart pengesystem – og det er akkurat det vi *ikke* har nå. Det vi har er et pengesystem som leder til oppgang, nedgang, oppgang, nedgang – kontinuerlig. Og med vårt rentenivå i Europa tar det mellom 40 og 60 år for å komme til en *stor* krise. Du vet, det har gått 60 år siden andre verdenskrig. Og nå er vi i akkurat den samme situasjonen som vi var i på trettitallet, før Hitler kom til makten: stor økonomisk krise, stor arbeidsløshet og så videre. I Latinamerikanske land der de har rentenivåer på mellom 20 og 40% for husbygging, der har de slike opp og nedsvingninger mye hyppigere. Og vanligvis har de et monetært krasj mellom hvert 10de og 15de år.

Jeg var i Argentina når dette inntraff i 2002 og 2003, og etter bare noen måneder betjente en komplementær valuta som fantes der (beregnet på 15000 mennesker i Buenos Aires) allerede *8 millioner mennesker i landet* – fordi folk ikke lenger kunne få tak i sine (normale) penger. Problemet var at dette var en *regional* valuta, den var ikke designet for å være en nasjonal valuta, og når den ble forfalsket (falsified) i en region og folk begynte å kjøpe varer i andre regioner med de forfalskede pengene, da skapte de inflasjon i systemet og det kollapset. Etersom de ikke hadde staten, politiet eller rettsmyndigheter bak seg, kunne de ikke gjøre mye med saken.

Det er viktig å se at det finnes 2 eller 3 systemfeil i vårt nåværende pengesystem. En feil er at renten vokser eksponentielt, og derfor utøver et trykk for eksponentiell vekst i økonomien. Det er derfor politikere alltid snakker om vekst, vekst, vekst. Men folk flest forstår ikke dette. De forstår heller ikke hvordan dette pengesystemet fører til polarisering av samfunnet ettersom majoriteten av mennesker blir fattigere og fattigere for hver dag, mens en liten minoritet blir rikere.

En annen sak er at vi har bare en type penger – enten det handler om Yen, Dollar eller Euro. Uansett pengesystem, så fungerer de alle etter de samme regler: med renter, med renter på renter og så videre. *Det vi virkelig behøver er andre pengesystemer med andre regler.*

Jeg sier vanligvis: Vårt nåværende pengesystem har ett hovedmål, og det er å skape mer penger av penger. Og derfor er det så vanskelig for sosiale og kulturelle og økologiske initiativer å skaffe penger til sine prosjekter. Det vi behøver er nye pengesystemer som tjener kultur, utdanning, gamle mennesker, små og mellomstore bedrifter – og heldigvis: det finnes eksempler på systemer for slike forskjellige formål som fungerer. Gjennom å skape forskjellige typer av penger tjener vi også et annet stort formål: å skape et *holdbart* pengesystem.

Det vi har funnet når vi studerer komplekse levende systemer kan vi også applisere på pengesystemet: Punktet for optimal holdbarhet oscillerer mellom to motsatte polariteter. En er effektivitet (efficiency), og den andre er mangfold og elastisitet / motstandskraft (resilience). Det finnes en kraft som drar mot *effektivitet* på den ene siden, og på den andre siden en kraft som drar mot *elastisitet, mangfold* og gjensidighet (inter-linkages). Faktisk, på en kurve mellom disse to ligger *det optimale punktet litt mer mot mangfoldssiden*. Men det vi har i dag er et system som er likt en monokulturskog. Forestill deg en furuskog: om der er et insekt som dreper furuer, da forsvinner hele skogen. Men om du har en polykulturskog med forskjellige typer av trær, da vil furuene forsvinne, men de andre trærne kommer til å bli igjen.

Det er det jeg mener med diversitet versus monokultur. I dagens verden har vi et veldig effektivt pengesystem, antagelig det mest effektive verden har sett noen gang. Vi kan sende milliarder av dollar rundt kloden på sekunder, svært effektivt, men vi har ikke mangfold. Så om dette systemet bryter sammen, som det er i ferd med å gjøre, da sitter vi der uten alternativer. Og økonomien vil antagelig gå i en nedadgående spiral under mange år. Så derfor forsøker vi nå å skape såkalte *komplementære valutaer*. Vi forsøker ikke å skape ”alternativer” til det eksisterende pengesystemet, men systemer som ”komplement” til det nåværende systemet - slik at vi kan få et større nivå av holdbarhet.

I Tyskland har vi allerede 60 initiativer med å skape regionale valutaer. 30 av dem har allerede utstedt sine egne penger. Disse spesielle valutaene hjelper regioner til å bli mer stabile økonomisk og beskytter dem i en viss grad fra det globaliserte pengesystemet. Det er litt som en livbåt; når du ser en livbåt på et stort skip så tenker du at den ser veldig liten og ineffektiv ut. Men når skipet går ned kan den bli veldig nyttig. Det er slik vi ser på disse nye modellene, og interessant nok er det mange mennesker som forstår det. Tusenvis av tyskere deltar nå i disse regionale valutaer.

Det finnes andre modeller; den viktigste i Europa er for eksempel det såkalte ”WIR-sysetmet” (WIRtschaftsring Genossenschaft) i Sveits. WIR-systemet har eksistert fra 1934. Det ble skapt i en eksakt liknende situasjon som den vi har i dag, der en gruppe forretningsfolk plutselig ikke fikk kreditt mer fra bankene sine. Så de kom sammen og sa: *Hvorfor gir vi ikke hverandre kreditt gjensidig?* Og så formet de en allianse for å gi hverandre kreditt. Tusenvis av andre små og mellomstore bedrifter ble med – de utelukket storforetak – og i dag er det 60 000 medlemmer etter 70 års virksomhet. Dette systemet betjener de små og mellomstore bedriftene i Sveits, og en amerikansk professor, *James Stodder*, har gjort en studie av systemet som viser at den sveitsiske økonomiens stabilitet til en viss grad avhenger av denne parallelle valutaen som kalles WIR.

I begynnelsen skrev du ut en sjekk, gav den til noen og den personen la den inn i sin bankkonto. I dag er det et kredittkort med to valutaer, sveitsiske *Franken* og WIR, og du kan betale i de butikker som deltar i systemet. Det er verdens første kredittkort med to forskjellige

valutaer, og WIR-valutaen har blitt akseptert internasjonalt nå, som en separat valuta.

Men det viktigste poenget med WIR er at det fungerer på en antisyklisk måte; hva betyr det? De fleste banker virker prosyklisk; når økonomien går bra, da kan du få all kreditt du ønsker. Når økonomien ikke går bra, da tenderer bankene til å nøle. Med WIR er det helt omvendt: når økonomien går ned, da øker omsetningen i WIR. Hvorfor? Det er helt åpenbart: om du ikke kan selge dine produkter i sveitsiske *Franken*, da går du over til WIR, fordi da har du en ekstra mulighet for å gjøre forretning. Det motsatte: når økonomien går bra, da går omsetningen i WIR ned, fordi at om du kan selge produktene dine i sveitsiske *Franken*, hvorfor skal du da gå inn i WIR?

Så det er eksakt den policy som sentralbanker og regjeringer følger. De arbeider alltid antisyklisk. Når økonomien går opp, da tenderer de til å heve renten. Når økonomien går ned, da senker de den. Og regjeringer produserer arbeidsprogram og slikt når økonomien går ned, men ikke når den går opp. Så denne parallelle valutaen ser vi har hjulpet den sveitsiske økonomien gjennom de siste 70 årene, hovedsakelig de små og mellomstore bedriftene til å overleve og til å gi dem ekstra kredittlinjer. Dette er den modellen som *Bernard Lietaer* foreslår å bruke over hele Europa nå. Og det vi prøver i Tyskland for øyeblikket er å skape en tysk WIR-modell.

Problemet er at vi har en spesiell *paragraf 3.3* i vår kredittlovgivning siden 1933 som ble vedtatt under Hitler regimet. Den sier at enhver tilgang i en bankkonto må være betalbar i *nasjonalvalutaen* til enhver tid. Dette stopper effektivt mulighetene for å skape cashless betalingssystemer.

En liten gruppe mennesker arbeider på dette, og vi forbereder oss for å gå til banktilsynsmynden (banking supervisory agency) i Tyskland for å få tillatelse til å opprette et system som vil kunne fungere uten å ta hensyn til denne paragrafen. Det betyr at vi vil kunne gi kreditt og gjøre innskudd uten dekning i nasjonal valuta eller Euro. Vårt argument vil baseres på mer enn 70 års erfaring av at det doble valutasystemet i Sveits ikke har skapt noen problemer, men har fungert bra. Bankene har akseptert det; de liker det ikke spesielt ettersom det er konkurranse for dem – fordi at små og mellomstore bedrifter ellers ville ha måttet komme til dem – men de har akseptert det, at det faktisk er bra for sveitsisk økonomi. Noe som i siste instans hjelper alle.

OM RENTEFRIE PENGER

CE: Nå har du snakket om *komplementære valutaer*. Hvilke andre kjennetegn på en sunn økonomi vil du nevne?

MK: Ja, det er da *ikke rentebærende valutaer*. WIR er ikke rentebærende. De regionale valutaene er ikke rentebærende. Mange av dem er basert på et berømt eksempel i den østerrikske byen *Wörgl*. Igjen, på 30tallet (1932 1933) viste *Wörgl*-eksperimentet at en valuta som taper i verdi om du beholder den for lenge i lommen - skapte en mirakuløs vekst i økonomien i regionen rundt *Wörgl*. Dette er den store forandringen i vår tenkning om penger; penger er i dag i utgangspunktet et privat gode. Du kan beholde dine penger så lenge du vil, og du kan i prinsippet ta dem ut av økonomien.

I *Wörgl* gjorde de noe helt annet. Det var et monetært eksperiment grunnet på teorien til en tysk/argentinsk forretningsmann og økonom som het *Silvio Gesell*. Den nye valutaen som het "arbeidssertifikat" i stedet for penger hadde samme verdi som den østerrikske valutaen

”Schilling”.

Byen Wörgl i samarbeid med eierne av små og mellomstore bedrifter betalte lønninger og materialer med disse pengene og finansierte forskjellige infrastrukturprosjekter med dem som veier, kanaler, et skihopp med mer. Butikkeiere aksepterte denne valutaen. Men: om du hadde disse pengene i lommen ved månedens slutt, da måtte du betale en liten avgift eller ”circulasjon incentive” på 1% / måned eller 12% / år - i form av et frimerke på fremsiden av sertifikatet, som så ut som en pengeseddel – for å bevare dens verdi. Dette fikk folk til å gi ut pengene så fort som mulig.

Avgiften, derimot, som ble betalt til byen ble brukt til *offentlige formål*, og arbeidsløsheten i Wörgl ble redusert med 25% på ett år. Eksperimentet var så vellykket at 120 lokalsamfunn i Østerrike ønsket å gjøre det samme. Den østerrikske statsbanken så imidlertid dette som en trussel mot sitt monopol, gikk til retten og eksperimentet ble forbudt etter 13 måneders virksomhet.

Fordelene med denne lille avgiften – av økonomer kalt ”demurrage” – er av og til vanskelig å forstå. Jeg sammenlikner den alltid med den Euro som du må legge i handlevognen på supermarkedet. Hvorfor behøvde supermarkedet å legge inn denne mekanismen i vognen? Fordi folk etterlot handlevognene på parkeringsplassene, og ikke satte dem tilbake der de skulle stå. Det var grunnen. Så du betaler 1 € for den tiden du handler på, og når du setter vognen tilbake på dens rette plass, da får du Euroen tilbake.

Og det er det samme med avgiften, med demurrage på penger. Man betaler - for å få folk til å vurdere om de behøver å ha pengene ”i lommen” eller ikke. Fordi, om de *ikke* behøver dem, da kan de sette pengene i banken der pengene ikke taper i verdi – og *banken* kan føre dem videre til dem som behøver lån.

Den lille avgiften går altså ikke til privatpersoner som har mer penger enn de behøver (som rentene gjør), men til den gruppen som utsteder penger. Avgiftene kan medvirke til å redusere skatter eller kan gå til andre felles formål. Slik får du et pengesystem der penger blir en offentlig tjeneste heller enn et privat gode. Dette ville i grunnen eliminere alle de forferdelige problemene som i dag er forbundet med renten. Det er egentlig så enkelt; jeg synes det er pinlig!

REFORM AV SKATTESYSTEMET OM JORDREFORM

CE: Vil du si noe om forandringer i skattesystemet?

MK: Ja, i dag har vi inntektsskatt, noe som har mange negative bi-effekter. Vi burde beskatte bruk av ressurser. I dag er det billigere å kaste bort sykkelen din når den har et lite problem i stedet for å levere den til reparasjon, fordi en reparasjon kan koste mer enn en ny sykkel. Om vi skulle legge alle våre skatter på produkter, på råstoffer, ressurser – og ikke på arbeid, da skulle vi skape et helt annet system, og plutselig skulle det lønne seg å få sykkelen reparert. Vi ville få mindre arbeidsløshet, vi skulle skape mer arbeid, og mange problemer skulle løses samtidig.

Jeg forstår ikke hvorfor dette ikke blir gjort. Og det vi kaller ”black market” der mennesker utveksler tjenester med hverandre uten å betale skatter – man antar at dette utgjør en tredjedel av økonomien totalt – dette ville bli helt overflødig. Du kunne si: *Jeg arbeider for deg og du*

arbeider for meg, det ville være åpent og folk skulle ikke bli kriminalisert som de blir nå. Og vi ville endelig begynne å finne ut hvordan vi kan spare på ressursene, fordi det ville lønne seg med en gang. Dette er en sak, skattesystemet.

Så har vi spørsmålet om jordeiendom, dette å eie jord: Om vi skulle ta muligheten for spekulasjon bort fra pengesystemet, noe som skulle være veldig sunt, da finnes den umiddelbare faren for at spekulantene vil rette sin oppmerksomhet mot land, jord - og da spekulere i jord, i prisen på jord. Det jeg foreslår er at *vi skal verken ha et kapitalistisk eller et kommunistisk system*. Det første kombinerer privat eierskap, privat bruk og privat profitt på land. Det andre kombinerer kommunalt eierskap, kommunal bruk og kommunal profitt på land. Det ideelle ville være *kommunalt eierskap kombinert med privat bruk og privat profitt på land*. Så land ville tilhøre alle, og folk som bruker det skulle betale en avgift til fellesskapet, til samfunnet. Den private anvendelsen ville imidlertid (kunne) skape en profitt som ville være privat.

Økningen i verdien på jord i Tyskland pr. år – betalt i skatter eller avgifter - skulle for eksempel kunne tillate oss å betale hvert barn i Tyskland under 18 år en grunninntekt. Et annet eksempel: økningen i verdien på jord rundt regjeringsbygningene i Berlin – etter at regjeringen flyttet fra Bonn til Berlin – skulle ha bekostet hele flyttingen, noe som nå ble betalt av skattebetalerne - mens all verdiøkning gikk i private lommer til dem som hadde midler til å kjøpe land i dette viktige området.

Så når du spør meg om hva en sunn økonomi handler om, da vil jeg si: etter mitt syn får man *ikke spekulere i livets essensielle nødvendigheter som penger, jord, vann, mat*. Alt dette skulle tas ut av spekulasjonsfeltet, folk skulle ikke spekulere i dette. Fordi, når man kan spekulere med disse livsnødvendighetene, da er det alltid veldig få som vinner, og den store majoriteten betaler. Det finnes måter å ordne dette på. Det jeg foreslår er følgende: Vi kan la folk spekulere i frimerker, i kunst, antikke møbler eller hva som helst som mennesker *ikke* behøver for å overleve, altså ta spekulasjonen bort fra det som alle behøver.

Under slike rammebetingelser har man sjanse til å installere et rettferdig system, og til å unngå mange av de fornedrende prosedyrer vi har i dag: folk må gå til myndighetskontor og tigge om støtte til husleie eller underhold av barn. De må fylle ut formularer – og så må vi alle betale for dem som er ansatt for å sjekke om folk fyller i formularene på korrekt måte. Det er vanærende, og jeg synes det er fryktelig at vi ikke bruker vår intelligens til å gjøre folk uavhengige.

Det jeg frykter mest under denne aktuelle finanskrisen er at vi igjen skal begynne å rope på ”den sterke lederen”, fordi vi mister grepet om tingene; bankene er bankerott, de må stramme inn på sine kredittlinjer (credit lines) slik at bedrifter også går bankerott. Det kommer til å bli flere mennesker på gatene; det vil bli mer radikalisme, alt sammen liknende situasjonen før Hitler kom til makten. Da ønsker folk en sterk leder som sier: *Nå er det nok!* Så våre demokratiske friheter er alvorlig truet.

EN CO2-KONTO FOR ALLE

Mange ting kan gjøres. Jeg er for å eliminere skatteparadisene for eksempel. Jeg synes også at mange mennesker skulle betale tilbake det de har fått i bonuser; jeg finner det utrolig at de gjør profitt på sine egne feil på bekostning av skattebetalerne. Men, viktigere er det å begynne å korrigere *systemfeilene* hvilket betyr: skape mer diversitet i pengesystemene, skape mer penger for saker vi virkelig behøver: økologi, sosiale formål, utdanning, helse og så videre – noe vi kan støtte på kort tid med *nye typer av penger*, og vi kan bruke våre nye teknologier som Internett for hurtig og effektiv kommunikasjon.

I grunnen må vi skape penger på nytt, og vi må nyskape rammene innenfor hvilke vi tilfredsstiller livets basale nødvendigheter. Vi har forskjellige muligheter. Om vi ikke gjør noen radikale steg snart, da kan vi faktisk ende i en situasjon der de rike må leve bak gjerder, og også de fattige må leve bak gjerder. Her har jeg selv en uro omkring den såkalte (garanterte) grunnlønn for alle: Om vi introduserer denne grunnlønnen *uten å endre pengesystemet*, da gir vi antagelig alle akkurat nok for å overleve, men de kommer fortsatt være slaver under de få som kan la ”pengene arbeide for seg”.

En av mine favorittmodeller er den såkalte ”Cap and Share Modell”, der vi sier: *Dette er hva atmosfæren kan tåle når det gjelder CO2. Så mange mennesker har vi på jorden. Så vi gir alle den samme andel. De som behøver mer kan kjøpe fra dem som behøver mindre.* Dette ville omfordele ressurser og skape et nytt pengesystem uten å belaste skattebetalerne. Alle ville ha en CO2-konto, som i praksis skaper en parallell valuta. Det finnes gode sjanser for at dette snart prøves ut på Irland. For meg ville dette være en av de mest kreative og sosialt rettferdige måtene å skape en ny type penger på, som ikke er avhengig av Euro, og som i grunnen ikke skulle koste særlig mye.

Forskjellige typer av penger kan eksistere side ved side. Det finnes allerede en region i Østerrike der folk bruker tre forskjellige typer av komplementære valutaer, og i nær fremtid kommer vi sannsynligvis til å bevitne tusenvis av forsøk på å skape nye typer av penger.

Det neste steget, et avgjørende moment er at vi skaper *nye kriterier for disse valutaene*. Som det er nå, om du vil ha en kreditt, så vil bankene bare være sikre på at du kan betale tilbake. Hva du bruker pengene til er helt opp til deg. Om vi nå har ulike typer penger for ulike formål, da behøver vi informasjon om: *Er dette et holdbart system? Er kalkylene solide? Kommer dette å tjene økologiske formål? Er det transparent for brukerne? Tjener det sosiale formål?* Så vi kommer til å ha nye typer av uavhengige kontrollbyråer, og de kommer til å være veldig viktige. De kommer til å spørre: Kan vi se bøkene? Hva er effekten på små og mellomstore bedrifter? Tjener dette regionen? – Så det er et helt nytt spill vi er inne i, og det finnes plass for masse kreativitet på dette området i den nære fremtiden!

OM BEVISSTHETSENDRING ETIKK. SPIRITUALITET. KOLLEKTIV INTELLIGENS

CE: Alt det du snakker om nå har å gjøre med *bevissthet*, om en ny eller en annen måte å tenke på. Ser du en bevissthetsforandring som pågår så å si av seg selv? Eller er dette noe man kan stimulere til? Du snakker for eksempel om dette å se til helheten og ikke bare min egen lille private interesse; er et paradigmeskifte på vei?

MK: Antagelig befinner vi oss akkurat nå i et av den moderne histories største paradigmeskifter. Vi har mulighetene til å ødelegge oss selv, men vi har ikke utviklet en moralsk kode eller atferd for å mestre våre forskjeller på en fredelig måte. Alt vi har trodd på

er rystet: Den *frie markeds ideologien* er død. Vår tillit til bankene og til bankfolk som ærlige forvaltere av våre penger er rystet. Troen på ”ekspertenes visdom” og regjeringer er likeledes rystet.

Det finnes en ny forståelse for at gode sosiale relasjoner er en av de viktigste sakene vi har igjen som vi kan støtte oss på. Jeg mener at hele dette ”teppet” som vårt økonomiske system og vårt velvære hviler på – er dratt bort under føttene på oss. Og det kommer til å komme nye økonomiske teorier, fordi de gamle ikke har tjent oss vel. I Tyskland har vi denne institusjonen som kalles ”de økonomisk vise”, mennesker som ble spurt av regjeringen om å gi sine ekspertuttalelser om hvordan økonomien kommer til å utvikle seg de neste månedene og årene, vanligvis økonomer fra velkjente institusjoner. Nå er det en alvorlig diskusjon: *Skal vi ikke bli av med dem? Ingen* av dem forutsa de problemene vi har nå! Så det finnes et stort tap av tillit i mye av det vi holdt for viktig og sikkert.

Plutselig blir det viktig for deg at du har gode relasjoner med naboene dine, at du bor i en region der det finnes energi, vann og mat. Mange er redde for hva som kommer til å skje i de store byene; hva hender om du plutselig ikke kan gå til supermarkedet lenger? Vi er på vei inn i en ny tid, og spørsmålet er: Kan vi gjøre denne overgangen på en velordnet og konstruktiv måte? Eller kommer den til å skape så mange problemer at vi alle ønsker oss en som forteller oss hva vi skal gjøre? For meg er denne utfordringen noe som driver mitt arbeid, og jeg arbeider nå mer enn på mange år. (MK er født i 1939 – altså rundt 70 år ved intervjusituasjonen.)

CE: Der er mange etiske dimensjoner ved dette. En slik overgang til en ny tid som du snakker om; hva har dette med spiritualitet å gjøre? Om vi skal bruke ordet spiritualitet – hva mener du med dette?

MK: Jeg ville kanskje snakke om ”ny spiritualitet” – ikke å likestilles med religion. Med ”ny” mener jeg det er en slags *hard oppvåkning*, spørsmålene blir mer grunnleggende. *Hvem er jeg egentlig i denne situasjonen?* Om jeg ikke har en jobb mer, om jeg ikke kan forsørge familien min, hvordan forholder jeg meg i mitt daglige liv? Der er så mange grunnleggende spørsmål som kommer til å stilles av mennesker, og det kommer til å bli så mange nye muligheter for spirituelle grupper å bli aktive i sosiale tjenester og interaksjon.

Jeg har snakket med en kvinne som startet en gruppe av kvinner som lever på såkalt ”Hartz4”, som er en svært lav inntekt fra regjeringen, for å hjelpe hverandre å mestre livet på en bedre måte. Jeg tror tiden er kommet da vi må slippe tak i mange gamle begreper om sikkerhet. Vi går inn i en periode av usikkerhet, og da er det veldig viktig at du finner sikkerhet i deg selv, i ditt indre liv. Fordi jeg tror at dette er den eneste sikkerheten som vi virkelig kommer til å kunne støtte oss på i fremtiden – bortsett fra de nettverk og grupper som vi tilhører.

CE: Indre sikkerhet behøver vel en viss inspirasjon for å oppstå? *Helmy Abouleish* på Sekem Farm i Egypt sa at de burde la seg inspirere mer av sin religion, av Islam. *Peter Senge* ved MIT sier at folk får sin inspirasjon fra veldig forskjellige kilder, som meditasjon og kunst(utøvelse). Hva vil du nevne som kilder for inspirasjon, hvilke kilder finnes det? I det økonomiske feltet kan vi se mye litteratur om *buddhistisk økonomi*, det oppstår banker inspirert av *Rudolf Steiner*'s antroposofi, som *Triodos Bank* i Holland, *Cultura Bank* i Norge og så videre. Bak disse initiativene finnes det en spiritualitet som inspirasjonskilde. Det finnes mange tilnærminger.

MK: Min egen inspirasjonskilde har vært mitt liv i dette fellesskapet *Lebensgarten* over de

siste 22 årene. Jeg har sett at vi var i stand til å løse konflikter som så uløselig ut – ved at alle åpnet sine hjerter; plutselig var der en løsning som ingen hadde tenkt på, og alle sa: *Dette er løsningen!* Dette er hva jeg kaller *kollektiv intelligens*. I tillegg er vi forbundet med andre grupper i verden, og vi utvikler nye måter å kommunisere med hverandre på; iblant gjennom *mediasjon*, eller *meditasjon* eller *ikkevoldelig kommunikasjon*.

Jeg er takknemlig for å ha hatt denne treningen de siste 22 årene. Når jeg ser på det materielt sett overrike men sosialt fattige livet som mange mennesker i byene har der de ikke en gang snakker med sin nærmeste nabo – da tenker jeg at denne krisen vi har nå antagelig kommer til å hjelpe oss alle til å finne hverandre og gjøre noe.

Jeg har aldri hatt så mange E-post kontakter med mennesker fra overalt i verden som jeg har i dag. Og jeg antar at dette ikke bare gjelder meg. I Tyskland sier vi ”nød gjør oppfinnsom”. Og det er virkelig overraskende hvordan plutselig konkursrammede butikker og puber i England blir oppkjøpt av mennesker i nærheten, åpnet igjen og drevet på en vellykket måte på frivillig basis. Eller suppekjøkken i USA som tidligere betjente hundrer av mennesker og nå er i stand til å betjene flere tusen. Vi kommer til å se mer av denne solidariteten og antagelig se den økonomiske krisen som en sunn gjenoppvåkning av vårt felles ”menneskehetslegeme” (“body of humanity”) som *Elisabeth Sahtoris* kaller det.

OM Å GI. GAVEPENGER

CE: Hva tenker du om begrepet ”gavepenger”? I *Cultura Bank* i Oslo snakker de om tre typer penger: *Brukspenger*, *lånepenger* og *gavepenger*.

MK: Jeg liker ideen om å gi, og her er en annen erfaring som jeg har hatt i dette fellesskapet *Lebensgarten*. I matriarkale samfunn hadde man etablert ”gaveritualer”, men som jeg ser det var dette mer som en slags handel: du ga, og den andre ga tilbake. Det jeg har lært i dette fellesskapet er mer at du gir *uten å forvente deg noe tilbake*. Men da – får du så mye mer! Jeg opplever alltid at for hver enhet jeg gir, så får jeg i hvert fall 100 tilbake. For eksempel: å ha disse rommene til gjesters disposisjon som vi har her, som blir holdt rene og dekorert med blomster; jeg opplever dette som virkelig rikdom. Det største problemet i dag er at vi assosierer rikdom med penger. Og det er en veldig begrensende tenkemåte. Rikdom er for meg *sosiale relasjoner*. Å være i stand til å utvikle menneskers skapende potensial og å leve og feire livet spontant.

CE: Men dette må du formidle til mennesker slik at de forstår det, du må vise at dette å gi gir mest lykke...

MK: Jeg lærte om dette på *Findhorn* i Skottland i 60-årene. Der forstod jeg plutselig: *Å elske din neste som deg selv* kan faktisk leves, praktiseres. Og håpet at vi skulle kunne gjøre dette et annet sted også forlot meg aldri. I blant kommer folk hit som sier at de kommer for å understøtte sitt håp om at saker kan fungere annerledes. For meg er dette en herlig bekreftelse på at disse typer av relasjoner mellom mennesker kan spres.

NYE VERDIER. HÅP.

CE: Så nye (eller kanskje gamle?) verdier kommer frem i det øyeblikk du forstår hva rikdom egentlig er. Men en sak er å komme til innsikt; en annen er impulsen til å manifestere den. Tror du at innsikt i seg får mennesker til å handle annerledes?

MK: Vel, en overraskende sak som har hendt her er at to mennesker startet et kurs i ikke-voldelig kommunikasjon – og det er veldig vellykket. Først var en majoritet av deltagerne kvinner, men nå følger mennene opp. (Mennene innser betydningen og verdien i denne impulsen, og de begynner så å øve, praktisere.) Dette viser også for meg på et paradigmeskifte.

CE: Jeg forteller min sønn at vi i fremtiden antagelig må reise med fly i langt mindre grad enn i dag. Han svarer at nei, vi kommer til å skape nye teknologier slik at vi kan fortsette med våre flyvaner. Hva er ditt perspektiv; kommer vi nå til å måtte ofre saker og ting – kanskje skal vi ikke kalle det offer, men likevel – eller er det mulig at vi fortsetter som nå?

MK: Nei, jeg tror ikke vi kan fortsette som før med den samme teknologien. Men jeg er heller ikke pessimist. Der er mange mennesker som arbeider med nye teknologier nå, og selv om mange teknologier som hadde kunnet tjene oss meget bra nå ligger i skrivebordskuffen fordi de har representert en trussel mot etablerte teknologier eller økonomiske aktører, så er sjansene våre gode til å utvikle noe nytt. Informasjon øker eksponentielt, og det er bra; derfor vokser også nye muligheter eksponentielt. Noe vi kanskje ikke tenker på en gang kan plutselig forandre våre liv. For eksempel, *sms* ble oppfunnet som kommunikasjon mellom ingeniører på et byggeprosjekt, og nå blir det anvendt av unge mennesker over hele verden. Så mange oppfinnelser oppstår helt uventet.

OM GRÅDIGHET – OG SJENERØSITET ATFERD AVHENGIG AV ØKONOMISKE SYSTEMER

CE: Man skulle kunne si at årsaken for vår nåværende krise er menneskets grådighet, vårt ønske om alltid å ha *mer* av saker og ting. Hva er ditt perspektiv på dette fenomenet?

MK: Er mennesket født med en umettelig appetitt etter penger og rikdom? Dette setter jeg spørsmålsteget ved, fordi jeg tror at det avhenger av innenfor hvilken ramme mennesker gjør sine beslutninger. Om du støtter bønder i den Europeiske Unionen til å holde kyr, da går bøndene over til å holde kyr. Om du skaper insentiver for å holde griser, da kommer de til å føde opp griser – og det er eksakt det samme med penger: Om du skaper penger som støtter opp om bare ett mål: å skape mer penger av penger – da kommer det til å skape en impuls for den type av økonomisk atferd som passer dette vekstimperativet.

CE: Men det finnes områder der man har alternative systemer – hvordan er det med grådigheten der da?

MK: Det er faktisk veldig annerledes. Det finnes mange rapporter og mange filmer om hvordan mennesker oppfører seg i sammenhenger med komplementære pengesystemer som støtter *felleskapet*. Du finner mennesker i områder med lokal valuta som sier: *Hver gang jeg bruker min lokale valuta vet jeg at jeg hjelper mitt fellesskap (my community). Og det er en herlig følelse*. Og dette er sant. Dette er hvorfor mennesker deltar i de 30 samfunn i Tyskland hvor de har lokale valutaer.

CE: Så på en måte kan du si at du utvider ditt ego slik at det omfatter ikke bare deg selv og din familie, men flere og flere mennesker, hele samfunnet. *Dalai Lama* sier ofte at det ikke er oppgaven å ta bort egoet, men det gjelder nettopp å *utvide* det til å omfatte flere og flere.

MK: Jeg er veldig enig. Om du ser på hvordan mennesker oppfører seg i en familie om noen, for eksempel barna, låner penger fra foreldrene – da ber ikke foreldrene om renter. Men, om det er et prosjekt i Mexico, og det er veldig spekulativt, da vil du ha en høy rente. Så jo lenger borte fra meg investeringen anvendes, og fra mine interesser med hensyn til hva jeg vil ha, jo større rente vil jeg ha. Du er ikke interessert i prosjektet i seg på den måten som du er interessert i ditt barns velbefinnende. Du er bare interessert i din gevinst. Du kommer ikke en gang til noensinne å se prosjektet. Du har ikke noe med det å gjøre!

Jeg tror at dette er et annet flott kjennetegn ved regionale og lokale valutaer; at de hjelper mennesker å forstå hvordan de kan hjelpe seg selv ved å betale med disse pengene. Forskjellen på den lokale og den nasjonale valutaen, mellom Regio og norske kroner eller Euros – vi kaller de regionale valutaene *Regio* – er at du kan handle både nasjonalt og regionalt med Euro / nasjonal valuta. Men når du handler med Regio, da *må* den som tar imot pengene også handle *regionalt*. Om du betaler med Euro, da kan butikkeieren handle overalt i verden. Om du derimot handler med Regio, da *må* den du handler med agere på samme måte. Så du påvirker faktisk atferd gjennom hva slags penger du bruker.

CE: Så du mener at om du endrer rammene eller systemet gjennom å ta bort systemet med renter og eksponentiell vekst, da endrer du også mennesket / menneskets atferd?

MK: Jeg vil si at der er en mulighet for å forandre atferden til en viss grad. Et av de beste eksemplene er *SABER*, en ”utdanningsvaluta” for Brasil. I dette landet er 40% av befolkningen under 15 år. Det betyr at de har et stort utdanningsproblem. Når mobiltelefonindustrien ble privatisert, bestemte de at man skulle beskatte mobiltelefonregningene med 1% - til utdanning. På få år hadde de fått inn en milliard dollar. Spørsmålet var: hva gjør vi med pengene? De kunne ha gitt pengene til de mest begavede studentene, eller til de fattigste skolene, til universitetene eller andre bra formål.

Bernard Lietaer, min flamske venn og medforfatter av boken om regionale valutaer⁴ foreslo at de skulle skape ”vouchers”/ kuponger eller en utdanningsvaluta kalt *SABER* som betyr kunnskap. Disse skulle så bli gitt til unge elever som er 7 eller 8 år gamle og som de skulle kunne betale eldre studenter med som underviser dem eller hjelper dem med fag som de ikke er bra i – eller fag som de vil bli bedre i. Så skulle disse eldre studentene i deres tur kunne kjøpe undervisning / hjelp fra enda eldre studenter med kupongene som de har tjent – og så videre. På denne måten formidles kupongene fra student til student, og når de kommer til 17-åringene, da kan disse bruke dem til å betale sin undervisning ved universitetet.

Bare universitetene har tillatelse til å veksle kupongene i dollars. De har en begrenset gyldighet ved slutten av skoleåret + fire måneder til; de taper 20% i verdi. Så ingen kan beholde dem i sine lommer. Når de har byttet eier ca. 5 ganger i løpet av ett år fra en student til den neste, da skaper de 5 ganger utdanningsverdi av utgangsverdien. I stedet for en milliard dollars til undervisning, så har du utdanningsverdi for 5 milliarder. I tillegg, om studentene som kommer med kupongene opptar en tom studieplass, og universitetene er villige til å tilby den for halve prisen, da har man igjen økt verdien ennå mer!

---

⁴ *Regionalwährungen*, Riemann Verlag, München 2004

Så du forstår, det finnes mange muligheter om vi bare er litt kreative i vår tenkning om penger. Det jeg sier er at først skaper vi våre systemer – og så skaper de vår atferd.

Jeg tror det finnes håp!

*